

VÝVOJ PSYCHIATRICKÉ PÉČE - OD STACIONÁRNÍ KE KOMUNITNÍ - 2. ČÁST

prof. MUDr. Jaroslav Bouček, CSc.

Psychiatrická klinika LF UP Olomouc

Vývoj psychiatrické péče v tomto století směřuje od čistě stacionární, přes rozvoj ambulantních a mimonemocničních zařízení – denních klinik, stacionářů, tréninkových pracovních center, chráněných dílen a bydlení, socioterapeutických klubů, krizových center, linek důvěry a psychosociálních poraden – k psychiatrii integrativní či komunitní, s cílem přiblížit ji pacientům i ostatní společnosti a pomoci tak překonávat bariéru strachu z tohoto oboru. V následujícím článku je uveden vývoj mimonemocniční psychiatrické péče jak v oblasti urgentní psychiatrické pomoci, tak i v oblasti doléčování a rehabilitace psychotických pacientů.

Ke kýženému rozvoji mimonemocniční psychiatrické péče jak v oblasti urgentní psychiatrické pomoci (A) – 9 krizových center v ČR, tak i v oblasti doléčování a rehabilitace psychotických pacientů (B) – 28 denních stacionářů, dochází u nás po roce 1989.

Od roku 1996 je registrováno občanské sdružení Asociace Denních stacionářů (DS) a Krizových center (KC).

A) Urgentní psychiatrická pomoc

1. V celé řadě měst jsou zřizovány *telefonní linky důvěry*, a to jak při odborných psychiatrických a psychologických, tak i při různých charitativních a sociálních zařízeních. V současné době je v provozu přibližně 40 linek důvěry, z toho je 12 telefonních linek s nepřetržitým provozem a 28 telefonních linek s částečným provozem. V zásadě lze i dnes souhlasit s cíli a úkoly těchto zařízení, které autor článku postuloval již v roce 1969 (1, 2): poskytnutí okamžité odborné pomoci v krizových stavech, účast v primární a sekundární psychiatrické prevenci, být sociálně-zdravotní sondou populace, být součástí krizového centra eventuálně školicího centra v oblasti akutní psychiatrie.

2. Krizová centra v ČR vznikají od roku 1989, první v listopadu 1989 na Psychiatrické klinice v Brně (Švestka, Peška (2)), s cílem poskytovat neodkladnou psychiatricko-psychologickou pomoc jak ambulantním, tak i stacionárním způsobem. První několikaleté zkušenosti pracovníků brněnského centra byly následující: ročně navštíví KC cca 1 000 občanů, z nichž 1/3 je přijata ke krátkodobému pobytu (prům. doba hospitalizace 5,2 dne), 60 % klientů přichází bez doporučení, 40 % posílají praktičtí lékaři, ambulantní psychiatrii nebo telefonní Linka naděje.

Další KC vznikají postupně v Praze (PL Bohnice, RI-APS, Most-Praha 9), Ostravě, Ústí nad Labem, Liberci, Olomouci, Přerově.

B) Doléčování a rehabilitace psychotických pacientů

Zařízení pro rehabilitaci a doléčování psychotických pacientů jsou budována buď uvnitř psychiatrických institucí (I) nebo v částečném spojení s psychiatrickými lůžkovými nebo ambulantními provozy (II), nebo samostatně (III), a to za různého stupně ekonomické či organizační podpory zvenčí. Uvedu vždy několik příkladů z výše uvedených forem, a to z oblasti Moravy.

V regionu severní Moravy byly založeny:

- a) socioterapeutický klub pacientů psychiatrické léčebny v Opavě při odd. 17c v r. 1962 – Strossová, Buxbaum (I)
 - formy: pohovory s therapy + vlastní aktivity klientů – taneční zábavy, hry vždy poslední čtvrtek v měsíci od 18.00 do 21.30 hod
 - 355 setkání proběhlo za účasti pacientů odd. 17c, b a klientů z terénu (obvyklá účast 60–80 lidí)
- b) Denní stacionář při psychoterapeutickém odd. 17c a 17b zahájil činnost v roce 1997
 - formy psychoterapeutické aktivity a rehabilitace za účelem postupného vyvazování pacientů z hospitalizace 1×, 2×, 3× i 4× týdně
- c) Denní sanatorium na stanici 20c PL Opava zahájilo činnost v červenci 2000 (Drábková, Plachý, Strossová jr.) pro psychotické pacienty propuštěné z léčebny
 - formy: psychoterapeutické skupiny, tkání, hrnčířství, jazykové kurzy, samofidicí komunikace 2× týdně (út, st).

1. *I. socioterapeutický klub* mimo areál psychiatrie (III) založený Hlavinkou a Bäckovou v KD NH Ostrava – Zábřeh.

- formy: přednášky, diaprojekce, setkání s herci, sběrateli, zajímavými lidmi – značná aktivita do roku 1992, později došlo k útlumu. Je pro ambulantní klienty, jejich příbuzné a přátele.

2. *Dům duševního zdraví* (III) (Beránková Alex. – Ostrava Poruba) od roku 1992.

Formy:

- denní sanatorium pro psychotické a neurotické pacienty, 6týdenní psychoterapeutické skupiny včetně rodinné terapie – keramická, šicí dílna; arteterapie, jazykové kurzy, večerní klubové aktivity – přednášky, setkání, diaprojekce, 2× do roka sportovní utkání (odbíjená), 1× za 14 dní turistické vycházky do přírody, vánoční besídka + nadílka
- občanské sdružení Mensana – sociální a socioterapeutické aktivity, rekreační pobyty v přírodě, poradenství, setkávání
- chráněné bydlení Pískové doly (od roku 1994) – 10 bytů se sociálním dohledem.

3. Na aktivitách se podílela *Společnost duševního zdraví* Ostrava (80 členů).

4. Občanské sdružení *Rovnováha* (Ostrava) vznikla v roce 1998 – podílí se na celé řadě aktivit včetně Dnů duševního zdraví, účasti na sociálních konferencích, na sociálním poradenství atd.

5. Chráněné dílny, bydlení – Charita Opava (počátek cca v roce 1992), návaznost na Charitu. V dílnách spolu pracují psychotičtí pacienti a mentálně retardovaní.

6. Občanské sdružení – rodiče a příbuzní – bylo založeno v roce 2000. Má návaznost na Charitu a OS Rovnováha (1× měsíčně).

Z regionu střední Moravy se zmíním o následujících zařízeních:

Denní psychoterapeutické sanatorium při Psychosociálním centru Přerov (II) – funkční je od 1. 1. 1992 – Rektor. Je zde 16 míst pro pacienty zařazené do 1 či 2 skupin v péči psychiatra, psychologa, rehabilitačních a zdravotních sester. Financováno je ze zdravotního pojištění a přispívá Nadační fond „Duševní zdraví“ (zejména na cestovné pacientů). Následně existuje „Klub denního stacionáře“ – 3× týdně společné programy, 1× měsíčně společná klubová sezení. Klub pořádá týdenní rekondiční pobyty a společenské akce (divadlo, koncerty, výstavy atd.) – financováno z Nadačního fondu Duševní zdraví a sponzory. Počítá se se vznikem centra denních aktivit v rámci klubu. Chystá se projekt chráněného bydlení a chráněných dílen (práce) (II).

Občanské sdružení „Zahrada 2000“ (III) vzniklo aktivitou Novotného v *Jeseníku* v roce 1998 s cílem poskytnout služby v oblasti zdravotní a sociální lidem s duševním onemocněním po propuštění ze stacionárního léčení či doplnit péči ambulantní. Má tři oblasti aktivit:

- oblast pracovní rehabilitace (chráněné dílny, místa)
- oblast volnočasových a výběrových aktivit
- oblast aktivit vznikajících v rámci uživatelského hnutí.

Denní klinika při psychiatrické klinice v Olomouci (I) zahájila provoz od 1. 3. 1995 jako základní článek vícestupňového systému doléčování psychotických pacientů města Olomouce a okolí. Patnáct míst DK navštěvují jak pacienti ještě hospitalizovaní na klinice, tak i pacienti z ambulancí města s diagnózou psychózy v časném stadiu.

Z použitých forem: pevný týdenní režim se skupinovou psychoterapií, relaxací, činnostní a pohybovou léčbou, muzikoterapií a nácvikem sociálních dovedností. Postupně se vytvořila skupina 10 pacientů, kteří 2× týdně docházeli do DK na uzavřenou skupinu vedenou psychologem a psychiatrem ve smyslu integrované psychoterapie psychóz dle Roderera. Z této skupiny pak vznikl Klub pacientů, schází se 1× týdně a připravují si celodenní program.

Dne 1. 2. 1995 je zaregistrováno *Občanské sdružení „Duševní zdraví“* (II), jehož členové jsou pracovníci psychiatrické kliniky v Olomouci a které si klade za cíl přispět ke zlepšení péče o psychiatrické pacienty, zvýšení kvalifikace pracovníků kliniky, doplnění vybavení klinických prostor a organizaci výzkumných studií.

V roce 2001 se podařilo otevřít další článek doléčování a rehabilitace a to *Psychosociální centrum* (II) díky vedení PK, vedení Fakultní nemocnice a občanského sdružení „*Integra Hand*“ (založené pracovníky PK ve spolupráci s pacienty a jejich příbuznými). Centrum organizuje volnočasové i terapeutické aktivity, poradenské a informační služby, klub příbuzných a přátel duševně nemocných.

Zároveň od roku 1995 otevřela Charita chráněnou dílnu (III) v Domě sv. Vavřínce v Hodolanech pro 15–20 klientů a je v kontaktu s ambulantními psychiatry města.

Pro vytvoření dalších stupňů projektu – tedy další chráněné dílny, tréninkového pracovního centra a chráněného bydlení chybí zatím finanční prostředky. Stávající články v doléčování jsou částečně hrazeny pojišťovnou, z příspěvků města na tyto projekty, ze sponzorských příspěvků OS „Duševní zdraví“, farmaceutických firem a příspěvků FNO na provoz.

K dalšímu rozvoji mimonemocniční a komunitní péče u nás přispělo *Centrum pro rozvoj péče o duševní zdraví* vedené J. Pfeiferem v koordinaci s Ministerstvem zdravotnictví ČR a nizozemským ministerstvem zahraničních věcí (projekt Matra I, Matra II). Do projektu Matra I byla zahrnuta pracoviště v Čechách (např. Pardubice, Ml. Boleslav), do projektu Matra II pak psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích, Jihlavě, Bílé Vodě a ve Lnářích, kde do té doby tyto komunitní služby neexistovaly.

V rámci Psychiatrické léčebny *Bílá Voda* o 150 lůžkách vzniklo *centrum denních aktivit „Domeček“* pro 8–10 klientů a aktivizačním programem pro hospitalizované i docházející pacienty.

Mimonemocničně vznikl v Travné dům Na půl cesty provozovaný Diakonií (organizace evangelické církve) pro 8–10 klientů.

Občanské sdružení *EGO SUM*, založené týmem psychiatrické léčebny vedeným dr. Jeřábkem v rámci pilotního projektu před studií Matra II, uvedlo v činnost chráněné byty v centru města *Javorník* pro 3–4 klienty. Na chráněné bydlení navazuje služba zprostředkovávající pracovní příležitosti klientům a klub volnočasových aktivit (3 dny v týdnu pro 6–10 klientů). Hlavní aktivitou klubu jsou různé rukodělné práce.

V Brně tak vzniklo *Občanské sdružení Práh*, které v projektu partnerství úzce spolupracovalo s pracovníky Psychiatrické léčebny Brno-Černovice (Vachková). Byl získán objekt bývalé školy v Brněnských Ivanovicích (do pronájmu na 30 let) a byly tam vybudovány 2 chráněné dílny, klub denních aktivit a sociální centrum, při němž fungují také psychologické služby (skupinová a individuální PS). Provoz je Po–Čt 8.30–19.00 hod, Pá 8.30–15.00 hod. pro 150 klientů ročně. Svépomocné informační centrum uživatelů pracuje ve středu města v prostorách občanské poradny.

V *Jihlavě* byli hlavními organizátory ředitelka Drliková a psycholog Šťastný. Již v pilotní části vznikl denní stacionář (8 nem. denně + dochází 8 propuštěných pac. 1× týdně). V rámci Psychiatrické léčebny vzniklo bydlení na půl cesty pro 4 klienty. Část uzavřených oddělení se transformovala na otevřené, v roce 2000 lehce poklesl počet lůžek z původních 422 na 416 a vzrostl počet denních aktivit (keřram, dílna, malá ZOO s prac. rehabilitací, arteterapeutická

dílů). Ošetřující personál se začal vzdělávat v nových formách péče. Zavádí se tzv. ošetrovatelský proces, praktikuje se týmová práce a systém individuálních rehabilitačních plánů.

O rozvoji mimonemocničních služeb v oblasti českých krajů budeme informovat v části 3.

O zkušenostech s rozvojem urgentní psychiatrie (KC) a mimonemocniční, komunitní psychiatrické péče v oblasti Čech mohou informovat:

Literatura

1. Bouček J. Die Erfahrungen der brünner telephonischen Hilfe Inter. Bull. IFO-TES, 1996; 5.
2. Bouček J, Peška I, Bouchal M, Pilař L, Tirayová L. Vývoj první psychiatrické pomoci telefonem a krizových center v ČR. Lékařské zprávy UK Hradec Králové 1996; 41 (Supplement): 27-28.
3. Bouček J, Peška I, Tirayová L. Die Lösung der Krisensituationen in der Psychiatrie. Biomedical Papers Med Fac Univ Palacky Olomouc vol. 1994; 138: 35-39.
4. Bouček J, Tirayová L, Kryl M, Holinková M. Die Integration in der otmützer Psychiatrie. Abstracts of ÖST Sympos., Hradec Králové 1998.
5. Bouček J. Die Komplextherapie der Neurosen im System der therapeutischen Gemeinschaft in der Tages-klinik der psych. Klinik in Brünn. In: Sborník z I. konference o psychoterapii v socialist. zemích, Praha 1973: 94-98.
6. Dušek K. Nové formy psychiatrické péče. In: Dušek K, Chromý K, Janík A, Kalvach Z. První pomoc v psychiatrii. Avicenum 1975.
7. Eikelman B, Reker T, Albers M. Die psychiatrische Tagesklinik. Georg Thieme Verlag - Stuttgart, New York, 1999.
8. Faldyna Z, Tirayová L, Bouček J. Použití videa při psychoterapii schizofrenních pacientů. Čes a slov Psychiat 2000; 96, N2: 61-64.
9. Fiala F, Laciga J. Naše dosavadní zkušenosti s rehabilitací chronických pacientů s využitím nočního sanatoria. Rehabilitácia 1980; 13, 3: 163-168.
10. Gregor R. Psychiatrická rehabilitace z pohledu velkého psychiatrického zařízení. Čs Psychiat 1990; 86, 3: 183-189.
11. Hádlík J. Noční oddělení při psychiatrické klinice PU v Olomouci. Čas Lék čes 1950; 89: 671.
12. Hajčman L, Horsáková H. 15 roků zkušenosti s léčebně výrobní dílnou. Čs Psychiat 1981; 77, 5: 300-303.
13. Hofmann G. Psychiatriereform in Österreich. Gegenwärtiger Stand, Zukunftsspekte. Psychiatria Danubina 1992; 4, 3-4: 171-182.
14. Chromý K. Duševní nemoc. Sociologický a sociálně psychologický pohled. Avicenum 1990: 35-37.
15. Kalina K. Denní psychiatrická péče - otazníky nad mezičlánkem. Sborník ref ze symposia soc psychiatrie, Kroměříž 1983.
16. Katsching H, König P, et al. Schizophrenie und Lebensqualität. Springer - Verlag, Wien New York 1994: 368.
17. Kulisková O, Bouchal M. Noční sanatorium - dosavadní zkušenosti, problémy, perspektivy. Čs Psychiat 1985; 81, 5: 333-338.
18. Meise U, Rössler W, Günther V, Hinterhuber H. Bürgerliche Psychiatrie: Leitlinien für die Reform der psychiatrischen Versorgung in Tirol. VIP - Verlag Integrative Psychiatrie, Innsbruck, 1993: 60.
19. Meise U, Hafner F, Hinterhuber H. Die Versorgung psychisch Kranker in Österreich. Springer - Verlag Wien New York, 1991: 323.
20. Mikula V, Rak J, Vránová J, Lukášová K. Návaznost léčebné a pracovní rehabilitace u psychiatrických pacientů. Sborník ref ze symposia soc psych, Kroměříž 1983.
21. Podešvová Z. Pokus o pracovní rehabilitaci schizofreniků v rámci nočního sanatoria. MSRV PL Kroměříž, 1977; 9, 4.
22. Prokopová Z, Nevrlka K, Soukal J, Boleloucký Z. Některé možnosti rehabilitace v psychiatrickém zařízení. Čs Psychiat 1987; 83, 4-5: 306-312.
23. Prokopová Z. Úloha denního psychiatrického sanatoria v rehabilitaci paranoických psychóz. Sborník ref. ze symposia social. psychiatrie, Kroměříž 1983.
24. Prokůpek J. Mimonemocniční psychiatrická péče. II. Čs Zdrav, 1961; 9: 419.
25. Sátková V. Ústavní péče a denní sanatorium v dětské psychiatrii. Sborník ref. ze symposia sociální psychiatrie, Kroměříž 1983.
26. Schöny W, Katschnig H. Die Psychiatriereform in Österreich. PMI Informationen 1990; 4: 24-30.
27. Tondlová H. Psychoterapie chronických schizofreniků s defektem osobnosti v ambulantních podmínkách. Čs Psychiat 1976; 72: 1: 51-54.
28. Vorlíčková J. Mimonemocniční rehabilitační zařízení. Sborník ref. ze symposia soc. psychiatrie, Kroměříž 1983.

Autor děkuje za cenné připomínky k tématu kolegům Hlavinkovi, Tirayové, Rektorovi, Novotnému, Vachkové, Drlíkové, Jeřábkoví.